SOSYAL VE KÜLTÜREL SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK KAPSAMINDA SİVRİHİSAR EVLERİNİN KORUNMASINA YÖNELİK ÖNERİLER

Çiğdem Belgin DİKMEN[1], Ferruh TORUK[2]

ÖZET

Tarihsel süreç içinde çeşitli uygarlıklara ev sahipliği yapmış olan Sivrihisar'ın tarihi Hitit dönemine kadar uzanmaktadır. Bizans döneminde askeri amaçlı bir kent olarak öne çıkmış, Selçukluların Anadolu topraklarına gelmesi ile yoğun olarak kullanılmış, Beylikler dönemi ve Osmanlı İmparatorluğu hâkimiyetinde de önemini ve varlığını korumuş olan yerleşim, 1912 yılında Eskişehir iline bağlı bir ilçe olmuştur. Sivrihisar yerleşimi konumu ve ulaşım olanaklarının da katkısıyla geleneksel kent dokusunu önemli ölçüde korumuştur. Ancak günümüzde kentleşme, gelişen teknoloji, değişen yaşam biçimi ve artan göç olgusu yerleşimin sürekliliğini ve geleneksel dokunun korunmasını tehdit etmektedir. Bu makalenin amacı Sivrihisar yerleşiminin tarihsel süreç içerisinde mekânsal yapı değişikliklerini irdelemek, yerleşimde gerçekleştirilecek olan koruma imar planı ile geleneksel konut dokusunu oluşturan yapıların korunması ve bölge ekonomisini canlandıracak biçimde işlevlendirilmesine yönelik öneriler geliştirmektir. Çalışma kapsamında geleneksel Sivrihisar evlerinin mekânsal özellikleri tartışılacak, sosyo-kültürel sürdürülebilirlik kapsamında korunması ve gelecek nesillere aktarılması gereken geleneksel konutların korunmasına, yerleşimin turizm potansiyelinin canlandırılmasına ve bölge ekonomisine katkı sağlanmasına yönelik öneriler sunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Sosyo-kültürel sürdürülebilirlik, Sivrihisar, geleneksel konut, kentsel koruma, koruma imar planı

[1]Yrd. Doç. Dr., Bozok Üniversitesi, Mühendislik Mimarlık Fakültesi/Mimarlık Bölümü, cbelgin.tipi(at)bozok.edu.tr
[2] Öğr. Gör., Bozok Üniversitesi, Mühendislik Mimarlık Fakültesi/Mimarlık Bölümü, ferruhtoruk(at)yahoo.com

PROPOSALS FOR THE CONSERVATION OF SIVRIHISAR HOUSES WITHIN THE CONTEXT OF SOCIO-CULTURAL SUSTAINABILITY

ABSTRACT

History of Sivrihisar which has been host for various civilizations in the history dates back to Hittite period. Sivrihisar come forward as a military city in Byzantine period, used intensive when Seljuk's entered into Anatolia, continued its importance in Period of Principalities and Ottoman period and becomes a country of Eskişehir province in 1912. With the settlement pattern and contribution of transportation facilities, Sivrihisar has preserved its traditional texture. In present day, rapid urbanisation, technology, differentiated life styles, dense migration all threaten the conservation of conventional texture. The aim of this article is to examine the spatial structure changes of Sivrihisar in time and make proposal for the acceleration of regional economy, conservation of the conventional housing texture with conservation structural plan. Within the study, spatial characteristics of the Sivrihisar houses are discussed, and proposals are given for conservation of the area in sustainability context, to reveal the touristic potential of the settlement and to enable this potential for the contribution to the regional economic structure.

Keywords: Socio cultural sustainability, Sivrihisar, traditional houses, urban conservation, conservation plan.

Dikmen, Çiğdem Belgin ve Toruk, Ferruh "Sosyal ve Kültürel Sürdürülebilirlik Kapsamında Sivrihisar Evlerinin Korunmasına Yönelik Öneriler ". *idil* 5.22 (2016): 713-733.

Dikmen, Ç. B. ve Toruk, F. (2016). "Sosyal ve Kültürel Sürdürülebilirlik Kapsamında Sivrihisar Evlerinin Korunmasına Yönelik Öneriler. *idil*, 5 (22), s.713-733.

GİRİŞ

Sivrihisar Orta Anadolu'nun Yukarı Sakarya bölümünde Ankara'nın 153 km. güneybatısında ve Eskişehir'in 97 km. güneydoğusunda yer alan, yaklaşık 1080 m. rakımlı ve 4043 km² yüzölçümüne sahip Eskişehir iline bağlı bir ilçedir. Tarihsel süreç içinde çeşitli uygarlıklara ev sahipliği yapmış olan yerleşimin kuruluşu Hitit dönemine kadar uzanmaktadır. Sivrihisar Bizans döneminde askeri amaçlı bir kent olarak öne çıkmış, Selçukluların Anadolu topraklarına gelmesi ile yoğun olarak kullanılmış, Beylikler dönemi ve Osmanlı İmparatorluğu hâkimiyetinde de önemini ve varlığını korumuştur. Ege ve Akdeniz bölgelerini Ankara, Orta ve Doğu Anadolu'ya bağlayan yolların kesiştiği bir konumda olan yerleşim 1846 yılında Ankara'ya bağlı iken 1912 yılında Eskişehir iline bağlı bir ilçe konumuna gelmiştir (Aksoy 2010: 35). Cumhuriyet'in ilanını takip eden yıllarda yerleşim, konumu ve ulaşım olanaklarının da katkısıyla geleneksel kent dokusunu önemli ölçüde korumuştur. Yerleşimin konumu ve kuzeyde Güneş Dağı'na ait bir tepenin eteğinde kurulmuş olması (Sayan, 2003) kentin gelişimini sınırlamakla birlikte, yerleşimin kentsel dokusunun korunmasına da katkı sağlamıştır. Ancak günümüzde kentleşme, gelişen teknoloji, değişen yaşam biçimi ve artan göç olgusu yerleşimin sürekliliğini ve geleneksel dokunun korunmasını tehdit etmektedir. Sivrihisar Ankara ve Eskişehir illerine çok yakın konumda olmasına karşın yerleşimin coğrafi yapısı, giderek azalan tarım ve hayvancılık dışında önemli geçim kaynaklarının olmaması ve iş olanaklarının sınırlılığına koşut olarak artan göç olgusu yerleşim nüfusunun azalmasına neden olmaktadır. Öte yandan geçmişte gayrimüslim nüfus çeşitliliğine sahip olan yerleşimde bu nüfusun katkısı ile yaygınlaşan dokumacılık, tiftik üretimi, dericilik, kuyumculuk, kalaycılık ve bakır işlemeciliği gibi el sanatları gayrimüslim nüfusun azalması ve teknolojinin gelişmesi ile yok olmaya başlamıştır. Bu olumsuzluklara karşın Sivrihisar yakın kırsal çevre için üretilen ürünlerin satıldığı bir ticaret merkezi işlevi görmektedir.

Sivrihisar yerleşimi sahip olduğu tarihi ve arkeolojik zenginlikleri, yaşam biçimi, anıtsal ve sivil mimarlık örnekleri ile korunması ve gelecek kuşaklara aktarılması gereken bir kültürel mirasa sahiptir. Popüler kültürün baskın olduğu ve kültür erozyonu yaşadığımız günümüz koşullarında, kültür varlıklarımız arasında önemli bir yer tutan ve bulunduğu bölgeye bağlı olarak plan tipolojisi, yapım tekniği, yapı malzemesi, cephe düzeni ve kat adedi farklılaşarak çeşitlenen geleneksel konutların tespit edilerek tescillenmeleri, arşivlenmeleri, korunmaları, değişen koşullara göre yeniden işlevlendirilmeleri önemlidir. Mimari mirasımızı oluşturan sivil mimarlık örneklerinin başında gelen geleneksel konutların gelecek kuşaklara aktarılması mimari geçmişimizin aydınlatılması ve geleceğimize yön verilmesi açısından önemsenmelidir. Bu çalışmanın amacı Sivrihisar yerleşiminin tarihsel süreç

içerisinde mekânsal yapı değişikliklerini irdelemek, yerleşimde gerçekleştirilecek olan koruma imar planı ile geleneksel konut dokusunu oluşturan yapıların korunması ve bölge ekonomisini canlandıracak biçimde işlevlendirilmesine yönelik öneriler geliştirmektir. Çalışma kapsamında geleneksel Sivrihisar evlerinin mekânsal özellikleri tartışılacak ve sosyal ve kültürel sürdürülebilirlik kapsamında değerlendirilecek ve geleneksel konutların korunmasına, yerleşimin turizm potansiyelinin canlandırılmasına ve bölge ekonomisine katkı sağlanmasına yönelik öneriler sunulacaktır.

SİVRİHİSAR EVLERİNİN SOSYAL VE KÜLTÜREL SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK KAPSAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ

1970'li yıllarda yaşanan enerji sorunu, artan nüfusa koşut olarak artan çevre sorunları, değişen ve gelişen teknoloji daha nitelikli, yaşanılabilir ve çevreye duyarlı yapı yapma gereksinimini ortaya çıkarmıştır. Bu amaçla ortaya çıkan ve mimarlık disiplini kadar diğer disiplinler tarafından da kabul gören sürdürülebilirlik kavramı toplumların gelecek yüzyıllarda var olabilmelerini amaçlayan anahtar bir kelime olarak kabul görmektedir (Dikmen, 2014: 70-71). Birleşmiş Milletler tarafından oluşturulan Dünya Çevre ve Gelişme Komisyonu sürdürülebilirlik kavramını şimdiki kuşakların gereksinimlerinin, gelecek kuşakların gereksinimlerini tehlikeye atmadan karşılanmasına olanak veren büyüme politikaları şeklinde tanımlanmaktadır (WCED, 1987; Çelebi ve Gültekin, 2007; Ruacan ve Ruacan, 2002). Canlı ve cansız varlıkların birlikte varlıklarını sürdürebilmeleri, biyolojik çeşitliliğin, habitatın, doğal ve yapay çevrenin korunumu, insan yaşamının niteliğinin arttırılması ve yaşanabilir çevrelerin oluşturulması, ekosistem dengesi bozulmadan kaynakların kesintisiz kullanımı ve çevre kalitesinin iyileştirilmesi amacıyla uzun dönemli ekonomik stratejiler belirlemek sürdürülebilir mimarlığın temel hedefleri arasında sayılabilir (Porter, 2000; Kremers 1995). Bu bağlamda giderek yaygınlaşan ve kabul gören sürdürülebilir mimarlık kaynakların ve ekosistemin korunumuna (ekolojik sürdürülebilirlik); kaynakların uzun dönem kullanılabilirliği ve kullanım bedellerinin düşük olabilmesine (ekonomik sürdürülebilirlik); insan sağlığı ve konforunun sağlanması ve sosyal, kültürel değerlerin korunumuna ilişkin stratejiler (sosyal ve kültürel sürdürülebilirlik) geliştirmektedir (Çelebi vd, 2008). Sürdürülebilir mimarlık bir boyutuyla çevresel tasarım, yeşil/ekolojik/çevreye duyarlı/çevre dostu/akıllı mimari, enerji etkin/akıllı yapı gibi birbirinden hem nüanslarla ayrışan hem de kimi zaman birbirini kapsayan yapı uygulamaları olarak tanımlanmaktadır (Dikmen, 2011; 2014). Sürdürülebilir mimarlık kapsamında üretilen mimarlık politikaları; mimarlık ürünleri ve yapılı çevrenin niteliğinin kamu yararına olduğu ana fikri ile mimarlık kültürü konusunda toplum bilincini artırmayı ve mimarlık uygulamalarında niteliği arttırma hedefini ulusal ölçekte hükümet politikalarına, bölgesel ölçekte yerel yönetimlerin politikaları

ile bütünleştirme amacı taşımaktadır. Bu kapsamda sosyal ve kültürel sürdürülebilirliğe ilişkin eylem planları yapılı çevrede kültürel ve bütüncül sürdürülebilirliğin teşvik edilmesi, bölgesel ve yerel düzeyde mimarlık politikalarının teşvik edilmesi ve yapılı mirasın ve günümüz mimarlık ürünlerinin kültürel bir süreklilik olarak anlaşılması konusundaki bilincin artırılması konularına vurgu yapmaktadır (Dikmen, 2011; 2014).

Birbirinden farklı pek çok tanımı olmakla birlikte toplumların kendi içlerindeki birlikteliğin kurulmasında ve kuvvetlenmesinde bütünleştirici bir rol de üstlenen kültürün tarihsel, sürekli, toplumsal ve değişen bir olgu olduğu söylenebilir (Güvenç, 2005). Toplumların kültürlerini yaşatan ve yansıtan mekânlar olarak yerleşimlerin varlıklarını sürdürebilmeleri ve bir kimlik oluşturabilmeleri burada yaşayan toplumların kültürel etkileşim içinde olmalarına bağlıdır. Bu nedenle yerleşimlerin farklı kültürlerin birikiminin ve etkileşiminin katmanlaşması ile oluşan mekânlara dönüştüğü, toplumsal belleğin ve kimliğin oluşmasında ve sürdürülmesinde en önemli bileşenlerden biri olduğu görülmektedir (Seçilmişler vd. 2007). Bu bağlamda tarihsel süreç içinde farklı toplumsal katmanlar, yaşam biçimleri, doğal çevre ve mimarlık ürünleri ile oluşan kültürel mirasın sosyal ve kültürel sürdürülebilirlik bağlamında değerlendirilebilmesi için Sivrihisar yerleşiminin tarihsel süreç içinde geçirdiği fiziksel-mekânsal gelişim sürecinin ve Sivrihisar evlerinin özelliklerinin irdelenmesi gerekmektedir.

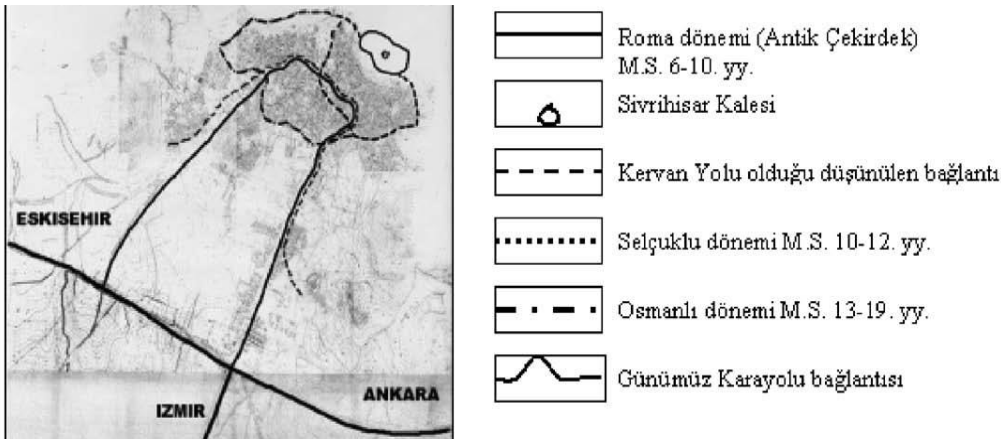
Sivrihisar Kent Dokusunun Fiziksel-Mekânsal Gelişim Süreci

Frig döneminde önemli bir ulaşım ağı olan Kral Yolu'nun üzerinde yer alan Sivrihisar yerleşimi, bu dönemde antik Pessinus kentinin dinsel kimliği etkisindedir. Roma Dönemi'nde Kral Yolu'nun önemini yitirmesinden sonra da yerleşim ticaretle uğraşan kolonilerin ulaşım ağı üzerinde yer almıştır. Selçuklular döneminde ise Bizans egemenliğine son vermek amacıyla Sivrihisar'da olduğu gibi stratejik noktalara kurulan yeni yerleşimlerin yanına yapılan kervansaraylar bu yerleşimlerde ticaretin gelişimini olumlu etkilemiştir Ancak Selçuklu döneminde yerleşimin gelişiminin görece yavaş olduğu söylenebilir (Aksoy, 2010; Bektaş, 1999; Faroqhi, 2000). Selçuklu hâkimiyetinde Anadolu'da kurulan kervan yolları Osmanlılar döneminde değişmiş, İstanbul bağlantılı ana kervan yolunun Sivrihisar'a bağlanması ile yerleşim bölgesel ölçekte önemli bir ticaret merkezi olmuştur. 15.-16. yüzyıllarda Anadolu yerleşimlerinin sur dışında kurulan yeni mahallelerle büyümesi sürmüştür. Sivrihisar'da da bu yüzyıllarda nüfusun arttığı (Doğru, 1997) ve bu döneme tarihlenen bedesten, kervansaray, çarşı, açık pazar ve tabakhane ile takke, tabanca, eyer, ayakkabı imalatçılarının kullandığı arasta dükkânlarının (Faroqhi, 2000) var olduğu bilinmektedir (Fotoğraf 1), (Şekil 1). Bu yapıların günümüze ulaşabilmiş olanları halen kullanılmaktadır. 18.-19. yüzyıllar arasında yerleşimin ekonomik hayatına

ilişkin bilgi veren kaynaklara ulaşılamamaktadır (Gültekin, 1998). Ancak 19.yüzyıla kadar iç ve dış etmenlerin etkisiyle Anadolu yerleşimlerinde yaşanan yapısal değişimlerin (Aktüre, 1978) Sivrihisar için de geçerli olduğu, 19. yüzyıl ikinci yarısında demir yolunun Sivrihisar'dan geçmesi ile yerleşimin öneminin arttığı, ancak demiryolunun Eskişehir'e bağlanmasının Sivrihisar'ın sosyal, ekonomik ve kültürel yapısının olumsuz etkilendiği anlaşılmaktadır (Aksoy, 2010).

Fotoğraf 1. Sivrihisar Çarşı (Arasta Dükkânları) (Akyol, 2010; Dikmen-Toruk Arşivi)

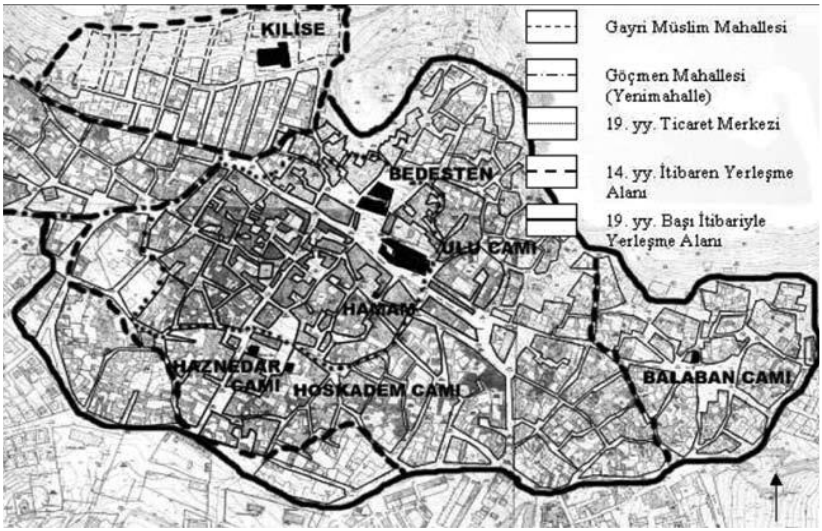

Şekil 1. 19. Yüzyıl Sonuna Kadar Sivrihisar Tarihi Kentsel Gelişme Şeması
(Gültekin, 1998; Hersek, 1997; Doğru, 1997; Akyol, 2010)

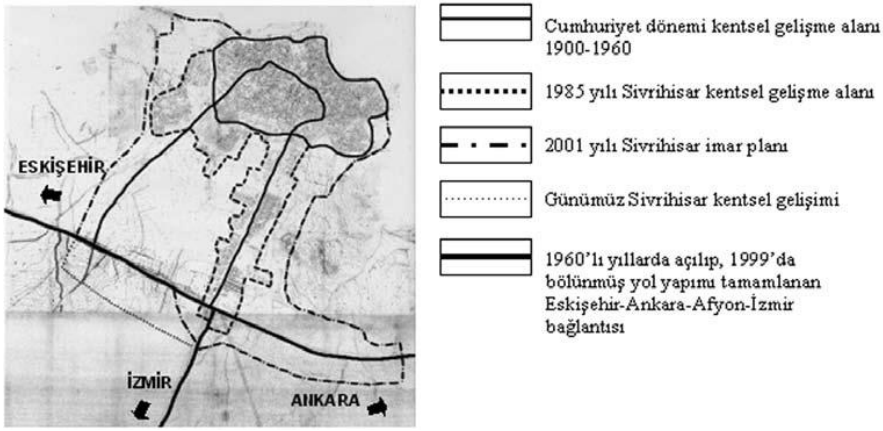
19. yüzyılın ortalarında tarımsal ürünlerin Avrupa tarafından talep edilmesi, bu talebi karşılamaya yönelik olarak Anadolu'ya demiryolunun girişi Anadolu yerleşimlerinin ulaşım sisteminin değişmesine, demiryolu ulaşımının ticarette etkin olmasına, bu yerleşimlerde zanaatın gerilemesine, pazarların batının fabrika ürünlerini satmasına ve ticaret yapan sermaye gruplarının oluşmasına neden olmuştur. Bu dönemde Sivrihisar'da ticaret yapan gayrimüslim (Rum ve Ermeni) ve yerli halk tarafından Manav olarak adlandırılan Kırım Tatarlarının nüfusunun arttığı ve yerleşimin büyük bir kırsal pazar olduğu bilinmektedir (Aksoy, 2010; Gültekin, 1998). Ticaret ile uğraşan sermayedar grubun özellikle kırsal çevreye yönelik manifaturacılık, ayakkabıcılık, tarım aletleri ticareti ile uğraştıkları ve yerleşimin ekonomik düzeyinin yüksek olduğu anlaşılmaktadır (Özkaya, 2001). 19. yüzyılın sonlarında Sivrihisar yerleşiminde tipik bir Osmanlı yerleşiminin merkezini oluşturan Cuma cami ve bedesten çevresinde imarethane, han, kervansaraylar ve dükkânların yer aldığı (Şekil 2), mahallelerin ise dini ve etnik aidiyete göre oluştuğu görülmektedir (Faroqhi, 2000; Aksoy, 2010). Batılılaşma sürecinde yerleşimin sosyal ve mekânsal yapısının ticaret ile uğraşan gayrimüslimlerin etkisi ile değiştiği, anıtsal dini ve ticari yapıların yer aldığı merkez ile konut alanlarının mekân kurgusunun farklılaştığı; organik biçimlenmiş geleneksel konut alanları ile ızgara (grid) planlı yeni mahallelerin bir arada yer aldığı görülmektedir. Sivrihisar'da 1878 sonrası göçe tarihlenen Ulu Cami çevresinde yer alan mahalleye göre yeni olan ve bu nedenle Yenimahalle olarak tanımlanan göçmen mahallesi (Cami-i Kebir) ile Ermeni Kilisesi çevresinde topoğrafyaya uyumlu olmamasına karşın Ermeni (Gedik) mahallesi ızgara planlı gelişmiştir. Cumhuriyetin ilanını takiben I. Dünya Savaşı sonrasında yaşanan göçlerle özellikle Gayrimüslim nüfusun, zanaat erbabının azaldığı ve zanaatın gerilediği; Gayrimüslimler tarafından işletilen dükkânların önce Müslüman nüfusa geçtiği, süreç içerisinde çoğunun kapandığı ve ulaşım politikası olarak demiryolu yerine karayolunun desteklenmesinin sonucunda Eskişehir-Ankara karayolunun dışında kalan yerleşimin merkez özelliğini giderek kaybettiği, ekonomisinin zayıfladığı ve dükkân sahiplerinin 20. yüzyıl ortalarından itibaren Eskişehir'in bölgesel merkez statüsünü devralmasıyla Eskişehir'e göç ettiği görülmektedir.

Günümüzde kuzeyde topoğrafik bir eşik ve Kale ile güneyde ise Eskişehir-Ankara karayolu ile sınırlanmış olan ve yerleşim merkez ve çevresinde homojen, doğu-batı ve güney yönünde ise heterojen ve seyrek bir dokuya sahiptir. Şekil 3'te 19. yüzyıl sonrasından günümüze kadar Sivrihisar'ın tarihi kentsel gelişme şeması ifade edilmektedir. Günümüzde tarihi dokunun yoğun olduğu mahallelerde özgün ve kısmen özgün geleneksel konut dokusu yaygın iken, yerleşimin önemli ulaşım arterlerinden olan Eskişehir, Ordu, Prof. Dr. Mehmet Kaplan ve Süleyman Demirel caddelerinde yeni ve özgün geleneksel dokuya aykırılık teşkil eden yüksek katlı,

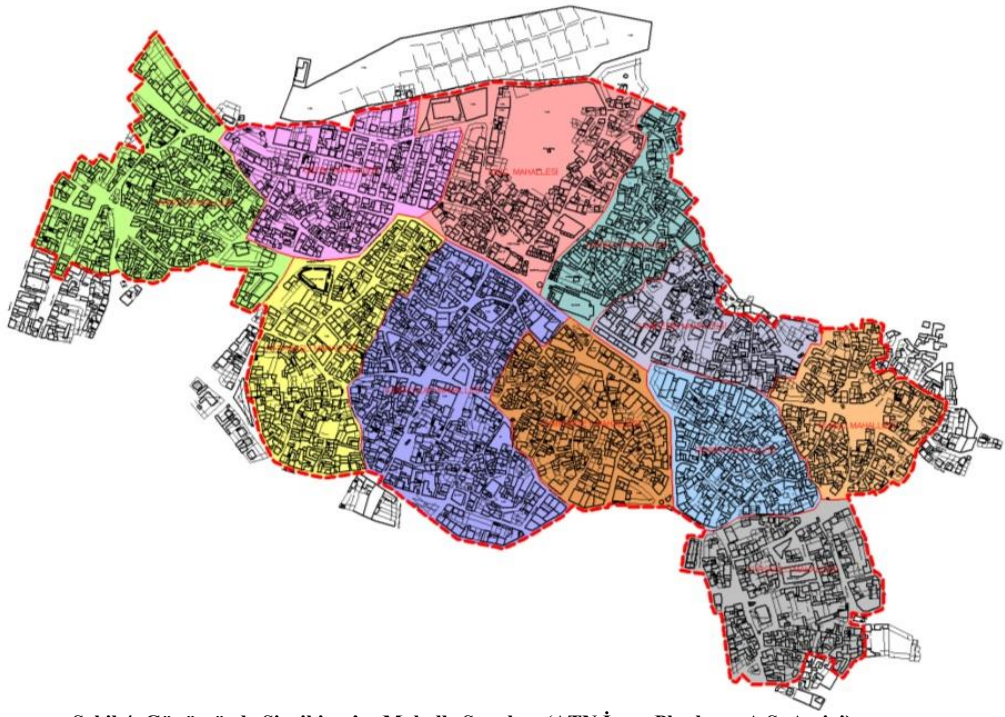
betonarme yapılar bulunmaktadır. Yerleşim günümüzde cami isimleri ile anılan 9 tarihi mahalle (Cami-i Kebir, Kılıç, Kubbeli, Cumhuriyet, Demirci, Karabaşlı, Karacalar, Elmalı ve Kurşunlu) ile Gedik ve Yenice mahallelerinden (toplam 11 mahalle) oluşmaktadır. Şekil 4'te günümüzde Sivrihisar'ın mahalle sınırları görülmektedir.

Şekil 2. 19. Yüzyılın Sonlarında Sivrihisar (Aksoy, 2010).

Şekil 3. 19. Yüzyıl Sonrasından Günümüze Sivrihisar'ın Tarihi-Kentsel Gelişme Şeması (Aksoy, 2010).

Şekil 4. Günümüzde Sivrihisar'ın Mahalle Sınırları (ATN İmar Planlama A.Ş. Arşivi)

Sivrihisar Evlerinin Özellikleri

Mimari karakterlerine ve yapılış dönemlerine göre Sivrihisar evleri; genellikle tarihi kent merkezi çevresinde ve tarihi mahallelerde yoğunlaşan, 19.yüzyıl sonu-20. yüzyıl ilk çeyreğine tarihlenen geleneksel konutlar ile 1960-1990 yılları arasında inşa edilen kentsel ölçeğe ve geleneksel konut dokusuna aykırılık teşkil eden betonarme konutlar olmak üzere gruplanabilir (Fotoğraf 2, 3).

Fotoğraf 2. Sivrihisar Özgün Konut Örnekleri (Dikmen ve Toruk Arşivi)

Fotoğraf 3. Sivrihisar Özgün Konut Örnekleri İle Aykırılık Teşkil Eden Yeni Yapılar

(Dikmen ve Toruk Arşivi)

19.yüzyıl sonu-20. yüzyıl ilk çeyreğine tarihlenen geleneksel Sivrihisar evleri çoğunlukla *Yenice Mahallesi* (Üçpınar Caddesi, Elmas Sokak, Elmas Çıkmazı Sokak), *Gedik Mahallesi* (Üçpınar Caddesi, Santral, Ali Dede ve Fırın sokaklar), *Karabaşlı Mahallesi* (Nar, Hüseyin Erbay, Orman ve Pazar sokaklar), *Karacalar Mahallesi* (Akçeşme Caddesi, Gazi Sinan, Tütün, Hazinedar, Hüseyin Erbay ve Pazar sokaklar), *Cumhuriyet Mahallesi* (Millet Caddesi, Mısır ve Kayık sokaklar), Kılıç Mahallesi (İsmet Çağlar Paşa, Kağnı, Kağnı Çıkmazı, Hisar ve Ara sokaklar), *Kubbeli Mahallesi* (Unkapanı Caddesi, Horhor, Mavikadın ve Horoz sokaklar), *Cami-i Kebir Mahallesi* (Hızır Bey Caddesi, Haşhaş, Kutluçeşme ve Çukur sokaklar), *Demirci Mahallesi* (Nemane, Kutluçeşme, Değirmen, Şahin ve Orhan Keskin sokaklar), *Elmalı Mahallesi* (Kerpiç, Balaban, Menekşe, Kıvrım, Değirmen ve Pamuk sokaklar) ve *Kurşunlu Mahallesi'*nde (Prof. Dr. Mehmet Kaplan Caddesi ve Edilcik sokak) yer almaktadır. 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl ilk çeyreğinde inşa edilmiş olan geleneksel konutların bahçeli ve bahçesiz olduğu örneklerine bir arada rastlanmaktadır. Bahçeli konutlara mahremiyet nedeniyle yüksek tutulmuş genellikle taş duvar üzerinde yer alan tek veya çift kanatlı ahşap bir kapıdan ulaşılmaktadır (Fotoğraf 4). Özgün yapının bozulduğu örneklerde ahşap kapı yerine sac veya demir, tek veya çift kanatlı kapı kullanıldığı görülmektedir. 31.01.2003 tarih ve 2276 sayılı kararla Kentsel Sit Alanı ile ilan edilen 58 hektarlık sit alanı içerisinde geleneksel konutlar yoğunluktadır. Sivrihisar'da birkaç

örnek dışında 19. yüzyıl sonunda yapılmış konutların inşa tarihini verecek kitabe, belge ve bulgulara rastlanmamıştır.

Fotoğraf 4. Sivrihisar Konutları, Bahçe Duvarlı Örnekler (Dikmen ve Toruk Arşivi)

Sivrihisar konutlarının genellikle iki katlı olduğu, ancak görece daha az sayıda örnekte tek ve üç katlı konutların da yer aldığı görülmektedir. Tek katlı örneklerde konuta birkaç basamakla yükseltiliş bir sahanlıktan ve ortadan girilmektedir. Girişin sağında ve solunda kalan mekânlarda sokağa daha geniş bir perspektifle yönlenmek amacıyla köşe pencerelerin kullanıldığı görülmektedir (Fotoğraf 5-7), (Özşuca ve Tuncer, 1986).

Fotoğraf 5. Sivrihisar Tek Katlı Konut Örnekleri (Dikmen ve Toruk Arşivi)

Fotoğraf 6. Sivrihisar İki Katlı Konut Örnekleri (Dikmen ve Toruk Arşivi)

Fotoğraf 7. Sivrihisar Üç Katlı Konut Örnekleri (Dikmen ve Toruk Arşivi)

Konut tasarımı topoğrafya, iklim, hâkim rüzgâr, manzara gibi fiziksel çevre verileri kadar toplumun kültürü, ekonomisi, sosyal yapısı ve o bölgede yaşanan uygarlıkların izlerini de yansıtmaktadır. Bu bağlamda geleneksel Türk evinde farklı topoğrafya, iklim ve fiziksel çevre verilerini tiplerini birbirine bağlayarak mekânlar arası fiziksel ve sosyal ilişkiyi kuran başlıca unsur plandır. Genellikle iki katlı olan Türk evinde kat adedi zamanla artmış, evin konumuna ve arsanın biçimine göre gelişen alt kat depo, kiler vb. amaçlarla kullanılmıştır. Geleneksel Türk evi plan tipolojisi üzerine yapılan tüm çalışmalar, üst katın plan şemasını odak almaktadır. Üst katı yaşama katı olarak tanımlayan araştırmacılara göre, en eski örneklerden başlayarak belli bir plan düzenine sahip olduğu görülen yaşama katına karşılık, zemin kat organizasyonunda parsel durumuna uygun, daha organik bir yapının bulunduğu, mekânların daha rastlantısal bir araya geldiği ve ahır, odunluk, samanlık, depo gibi servis işlevlerini barındırdığı görülür. Geleneksel Türk evinde plan tipleri zaman içinde yaşama en uygun olarak geliştirilmiş, inanç ve kültürü aşarak anonim bir düzeye erişmiştir. Bu nedenle Ermeni ve Müslüman evleri arasında parsel içine yerleşimleri ve mahallelerin oluşumu açısından fark doğmamıştır. Geleneksel Türk evinde karakteristik unsur olan sofa mekânının konumlanışına göre tanımlanmış ve buna göre konut planları sofasız, dış sofalı, iç sofalı ve orta sofalı plan tipleri olmak üzere dört ana gruba ayrılmıştır. Sivrihisar evlerinde de plan tipolojisi açısından parselin organik olan biçimine göre oluşan alt katlar plan şemasını tam olarak vermemekte, dik açılı planlanan üst katlar ise plan organizasyonu bakımından gösterdikleri ortak özelliklerle Türk evi plan tipleri ile örtüşmektedir. Sivrihisar evleri plan tipolojisine göre Dış Sofalı (açık dış sofalı, I tipi, L tipi, köşe sofalı, üç tarafı kapalı dış sofalı), İç Sofalı (Karnıyarık tipi, bir tarafı kapalı karnıyarık tipi, T tipi, sofanın üç tarafı eyvanlı haç tipi), Dış Köşe Sofalı ve Karma Sofalı Evler olarak sınıflandırılabilir. Sofasız örneğin görülmediği yerleşimde açık sofalı konut da oldukça az sayıdadır. Sivrihisar'da karma sofalı plan tipinde az sayıda örnek bulunurken, kapalı dış sofalı ve iç sofalı plan tipi oldukça yaygın kullanılan plan tipleridir. Fotoğraf 8'de farklı plan tipine ait örneklere yer verilmiştir.

İki katlı konut örneklerinde ise sokağın ve parselin biçimine göre gelişen ve kiler, mutfak, depo vb. amaçlarla kullanılan alt katın üzerinde günlük yaşamın geçtiği yaşama katı yer almaktadır. Yaşama katında düzensiz geometride gelişmiş zemin katın üzerinde dikdörtgen mekân elde etmek ve sokağa yönlenmek amacıyla bir köşede, iki köşede, ortada, cephe boyunca ve karma çıkmalar yapılmıştır. Bu örneklerinin bir arada kullanıldığı cephe örnekleri de oldukça yaygındır (Fotoğraf 9-14).

Fotoğraf 8. Sofanın Konumuna Göre Farklı Plan Tiplerinden Örnekler (Dikmen ve Toruk Arşivi)
A. Dış sofalı L tipi

B. İç sofalı karnıyarık tip

C. İç sofalı bir tarafı kapalı karnıyarık tip

D. İç sofalı haç tipi (üç eyvanlı)

E.Dış köşe sofalı tip

F. Karma sofalı tip

Fotoğraf 9. Köşe Çıkmalı Konut Örnekleri (Dikmen ve Toruk Arşivi)

Fotoğraf 10. Her İki Köşede Çıkmalı Konut Örnekleri (Dikmen ve Toruk Arşivi)

Fotoğraf 11. Ortada Çıkmalı Konut Örnekleri (Dikmen ve Toruk Arşivi)

Fotoğraf 12. Cephe Boyunca Çıkmalı Konut Örnekleri (Dikmen ve Toruk Arşivi)

Fotoğraf 13. Gönye Çıkmalı Konut Örnekleri (Dikmen ve Toruk Arşivi)

Fotoğraf 14. Karma Çıkmalı Konut Örnekleri (Dikmen ve Toruk Arşivi)

Cephelerde tek pencerelerin yanı sıra, ikili ve üçlü gruplanmış pencere düzeni görülmektedir. Genellikle sokak kotunda yer alan ve kiler, depo vb. amaçla kullanılan zemin kat sağır veya az sayıda pencerelidir. Yaşama katı olarak kullanılan üst katlar, çıkmalarla zenginleştirilmiş, sokağa perspektif vermek amacıyla köşe pencereleri de yaygın olarak kullanılmıştır (Bkz. Fotoğraf 2-14), (Özşuca ve Tuncer, 1986).

Giriş ve bahçe kapıları ailenin ekonomik gücü doğrultusunda biçimlendirilmiştir. Konutlarda iki kanatlı ve kemerli olmak üzere iki tip bahçe kapısı kullanılmıştır. Konutların dış kapıları, genellikle demir ya da yeni ahşap kapılarla çoğunlukla boyutları ve biçimleri değiştirilerek yenilenmiş ve çift kanatlıdır. Bahçeye geçiş sağlayan genelde çift kanatlı ahşap kapılarda ilginç kapı tokmakları ve kilitleri bulunmaktadır (Fotoğraf 15).

Fotoğraf 15. Kapı ve Kapı Kolları (Dikmen ve Toruk Arşivi)

Sivrihisar konutları kırma ve beşik çatı olup, çatı malzemesi olarak genellikle Alaturka ve Marsilya kiremit çatı örtüsü kullanılmıştır. Buna karşın az sayıda düz dam çatılı konut görülmektedir. Alaturka kiremit kaplı çatılar sayısal olarak az olmakla birlikte bu tip çatılar son derece sade ve komşularıyla su sorunu yaratmayacak şekilde yapılmış, yükseklikleriyle, bacalarıyla saçak siluetini tamamlamıştır. Sivrihisar'da yeni yapılaşmanın olduğu bölgelerde teras çatılı örnekler ile özgün Sivrihisar evlerinde kullanılan beşik ve kırma çatılarda alaturka kiremit örtünün yerine Marsilya tipi kiremit, metal, PVC ve sac gibi malzemelerin de kullanıldığı görülmektedir.

Özgün örnekleri çok az olmakla birlikte, Sivrihisar evlerinin bacaları oluklu kiremit ile kapatılarak, baca üst örtüsüne yakın seviyede havalandırma açıklıkları bırakılmıştır. Kare veya dikdörtgen biçimde moloz taş ve tuğla ile örülen, bacanın bitimine yakın dört yönde tuğlalarla üçgen boşluklar bırakılarak üzeri dört taraftan tuğla ayaklarla kaldırılan ve beşik çatı biçiminde Alaturka kiremit ile üzeri kapatılan tandır ve ocak bacaları da bu grupta sayılabilir. İkinci tür bacalar soba ile ısınmak amacıyla kare veya dikdörtgen kesitli, tuğla örgü üzeri iki veya üç tarafı açık fanus biçiminde pişmiş topraktan yapılmış kapağı olan soba bacalarıdır. Yapılara sonradan eklenen bu bacalar saçağa çok yakın veya dış duvara yapışık konumdadır. Rüzgârın ocakların çekişini etkilememesi ve kuşların yuva yapmaması için bacaların üzeri kapatılmış ve genelde ateş tuğlasıyla inşa edilen bacaların çoğu günümüzde sıvanmıştır (Fotoğraf 16).

Fotoğraf 16. Bacalar (Dikmen ve Toruk Arşivi)

Sivrihisar konutlarında yapım yöntemi kâgir yığma (genelde sokağa bakan cepheler) ve kâgir yığma ile ahşap sisteminin birlikte kullanıldığı karma sistemdir. Sivrihisar'da bu iki yapım tekniğinin yanı sıra her iki yapım yönteminin de kullanıldığı karma sistem yaygın olarak kullanılmıştır. İki katlı yapılar genellikle kâgir iken, üç katlı yapılarda zemin ve bazen birinci katlar kâgir yığma, üst kat ise ahşap karkas arası hımış dolguludur (Özşuca ve Tuncer, 1986).

Sivrihisar konutlarında çıkma altı, döşeme ve tavanlar ahşap konstrüksiyondur. Çıkma ve tavanlara yerleştirilen yuvarlak kesitli ahşap kirişlerin üzerine kaplanan sazlar Eskişehir Çifteler'den getirilmekte ve çevre köylerde hasır olarak işlenmektedir. Ahşap kirişlerin arasına yerleştirilen hasır ve sazlar yalıtım da sağlamaktadır. Hasır üzerine yerleştirilen toprağın sıkıştırılması ve döşeme tahtaları ile kaplanmasıyla döşeme ve çıkma altları oluşturulmaktadır (Fotoğraf 17).

Fotoğraf 17. Çıkma Altı ve Döşeme Detayları (Dikmen ve Toruk Arşivi)

SONUÇLAR VE ÖNERİLER

Sivrihisar'ın doğusu, batısı ve kuzeyindeki fiziki eşikler, kentsel gelişmenin bu yönlere olmasını engellemektedir. Yerleşimin doğusu mezarlıklarla, batısı ve kuzeyi eğimli ve kayalık alanlarla çevrilmiştir. Ticari ve dini merkez konumunda olan Sivrihisar merkezi ise tamamen yapılaşmış durumda olup aynı zamanda büyük bir bölümü kentsel sit alanıdır. Alanın kentsel sit olması, yoğunluk artışı ile kentsel gelişmenin sağlanmasına engel olmaktadır.

Toplumun sosyal, ekonomik ve kültürel yaşamını mekâna yansıtarak sonraki nesillere bu konuda doğru ve doğrudan bilgi aktaran değerler bütünü olarak tanımlanan ve sivil mimarlık örnekleri arasında önemli yer tutan konutların özgün hallerinin korunarak gelecek nesillere aktarılması kültür sürekliliğinin sağlanması oldukça önemlidir. Kültürel mirasımız özellikle 1950 sonrasında uygulanan kentleşme politikaları sonucunda zamana karşı telafisi olmayan yok olma tehlikesi ile karşı karşıya kalmıştır. Bu tahrip ve yok olma süreçlerinin nedenleri ve alınması gereken önlemler uzun yıllar değişik platformlarda tartışılmış, ancak ne Sivrihisar konutlarının mevcut haliyle korunması ve yaşatılması, ne de yerleşimde göçü durduracak iş olanaklarının yaratılması mümkün olamamıştır. Sivrihisar konutlarının korunması ve yaşatılması için günümüzde önemli yol güzergâhlarına sınır konumda ve bu yollardan içerde kalan Sivrihisar'ın canlandırılması ve yerleşimin ekonomik ve sosyal yapısını harekete getirecek tedbirlerin alınması gerekmektedir. Yerleşimde tarihi dokunun korunması ve iyileştirilmesi, yerleşimin geçmişinde var olan bazı el sanatlarının yeniden yaşatılması ve Sivrihisar'a ait yerel ve özgün tatların tanıtılması tarihi, turistik, kültürel ve gastronomi amaçlı turizmin canlandırılması amaçlanmalıdır. Bu amaçla yapılacak rölöve ve restorasyon çalışmalarını takiben yerleşimin tarihi yapı envanterinin çıkarılması, sokak sağlıklaştırma ve restorasyon çalışmaları geleneksel konutların yeniden işlevlendirilerek kullanılması, yerleşimde yaşam kalitesinin ve yaşanabilirliğin arttırılması hedeflenmelidir.

Özgün kentsel dokuya ve mimariye aykırılık oluşturan yapılar ile yeni yapılacak yapılara yönelik koruma imar plan kararları titizlikle oluşturulmalıdır. Fiziksel ve sosyo-ekonomik hedeflerin gerçekleştirilebilmesinde en önemli unsur olan kullanıcıların koruma bilincinin geliştirilmesi için bilinçlendirme politikası çerçevesinde, teknik bilgi ve ekonomik açıdan güçsüz olan kullanıcıların bilinç düzeyini arttırmaya yönelik politikalar oluşturulmalıdır.

KAYNAKLAR

Aksoy, E. *"Kentsel Gelişmede Ulaşımın Etkinliği: Sivrihisar Örneği*", ESKİ yeni, Eskişehir Valiliği Aylık Şehir Kültürü Dergisi, Eskişehir. Sayı: 17, 34-43, 2010.

Aktüre, S. *19. Yüzyıl Sonunda Anadolu Kenti Mekânsal Yapı Çözümlemesi,* ODTÜ Mimarlık Fakültesi Basım, Ankara. 74-90,135-140,195, 220-225, 1978.

ATN İmar Planlama A.Ş. Arşivi

Bektaş, C. *Selçuklu Kervansarayları Korunmaları, Kullanımları Üzerine Bir Öneri*, Yapı-Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul. 15-44. 1999.

Çelebi, G. ve Gültekin, A. B. *"Sürdürülebilir Mimarlığın Kapsamı: Kavramsal Bir Çerçeveden Bakış"*. Mimaran Dergisi, Küresel Isınma ve Mimarlık Sayısı, Konya. 12 (8-11), 2007.

Çelebi, G. Gültekin, A. B. Harputlugil G. Bedir, M. ve Terci, A. *Yapı Çevre İlişkileri*, TMMOB Mimarlar Odası Sürekli Mesleki Gelişim Merkezi Yayınları No:2, SMGM (Sürekli Merkezi Gelişim Merkezi) Koruma Programı Eğitimi, Ankara. 2008

Dikmen, Ç. B. ve Toruk, F. Arşivi

Dikmen, Ç. B. *"Enerji Etkin Yapı Tasarım Ölçütlerinin Örneklenmesi*, SampleStudy of EnergyEfficientBuilding Design Criteria", Gazi Üniversitesi Politeknik Dergisi, Volume: 14, No: 2, s.121-134, Ankara. 2011. http://www.politeknik.gazi.edu.tr/pdf_files/20120504110549.pdf

Dikmen, Ç. B. *"Sustainability of CulturalHeritage: TwomansionsProtected Through AdaptiveReuse in Yozgat*", Gazi UniversityJournal of SciencePart B: Art, Humanities, Design And Planning GU J SciPart:B 2(1):69-85, Ankara. 2014

Doğru, *H. XV. ve XVI. Yüzyılda Sivrihisar Nahiyesi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara. 1997.

Eskişehir Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 31.01.2003 tarih ve 2276 Sayılı Kararı

Faroqhi, S. *Osmanlı'da Kentler ve Kentliler Kent Mekânında Ticaret Zanaat ve Gıda Üretimi* 1550-1650, Elif Kılıç, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul. 32-33, 61-75, 2000.

Gültekin, N. *"Geleneksel Dokuda Kullanılabilirlik Ölçütlerinin Belirlenmesi Sivrihisar Geleneksel Konut ve Dokusu Örneği"*, Yaşanabilir Çevre Araştırma Dizisi-1, Gazi Üniversitesi Araştırma Fonu, Proje Kod No: 06/97-08, Ankara. 1998.

Güvenç, B. *İnsan ve Kültür*, Remzi Kitabevi, İstanbul. s. 95-101, 2005.

Hersek C. *"Kral Yolu Üzerinde Bir Durak*", Ada Kentliyim, Cilt 9, Ankara, 1997.

Kremers J. A. "*DefiningSustainable Architecture*" Architronic 4(3) 1995. http://architronic.saed.kent.edu/v4n3/v4n3.02a.html (Erişim Tarihi: 11.09.2013)

Özkaya, Y. "*Sivrihisar'ın 19. Yüzyıldaki Durumuna Genel Bakış (1.2.3. No'luŞer'iyye Sicillerine Göre*)", Tarihte Eskişehir Sempozyumu-1, s. 36. Eskişehir. 2001.

Özşuca F. ve Tuncer O. C. *Geleneksel Sivrihisar Evleri*, İzmir, 1986.

Porter, R.D. *ThePractice of Sustainable Development*, Urban Land Institute, Washington D.C. 2000.

Ruacan, İ. ve Ruacan Ş. *21. Yüzyılda Sürdürülebilirliğe Geçiş Bilim ve Teknolojinin Katkısı*, Dünya Bilim Akademilerinin Bildirisi, (Çeviri). 2002

Sayan, Y. "*Sivrihisar Evlerinden İki Örnek*". Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi, Sayı 11, s. 95-112, 2003.

Seçilmişler, T., Akın, O. ve Koç, E. *Sosyo-Kültürel Miras Sembollerinin Sürdürülebilirlik Bağlamında Geleceğe Taşınması: Akdeniz Örneği,* Uluslar arası Gazi Magosa Sempozyumu, Gazi Magosa, Medi-Triology-CCC. 2007.

WCED (World Commission on Environment and Development), OurCommonFuture, Oxford UniversityPress, London. 1987.